

**BOSHLANG'ICH SINFLARDA O'QUV-BILIM MOTIVATSIYASINI
KOMPLEKS TAKOMILLASHTIRISH**

Omirezakova Jazira Auesbaevna

Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti.

*Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (boshlang'ich ta'lim)
magistratura talabasi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinflarda o'qitish metodikasi hamda boshlang'ich sinflarda o'quv-bilim motivatsiyasini kompleks takomillashtirish haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: Motivatsiya, ta'lim, boshlang'ich sinf, bilim, malaka, ko'nikma, psixologik elementlar.

Motivatsiya „motiv“ so'zidan olingan bo'lib, u kishining ehtiyojlari, istaklari, yoki undovlarini bildiradi. Maqsadga erishish uchun shaxslarni harakatga undash jarayonidir. Ish maqsadlari kontekstida odamlarning xatti-harakatlarini kuchaytiradigan psixologik elementlar pulga bo'lgan xohishni o'z ichiga olishi mumkin.

Yoshlarni erkin fikrlovchi, yangilikka intiluvchi va barkamol inson qilib tarbiyalash boshlang'ich sinflardan olib boriladi, bu jarayon muhim vazifalardan biridir. Shu sababdan ham ta'lim mazmuni tubdan yangilanib borilmoqda. Kichik maktab yoshi davrida bolada mustaqil ta'lim olish motivlari yuzaga kelib, ular eng oddiy shaklda — bilimlarni olish bilan birgalikda qo'shimcha manbalarga va turli mavzulardagi kitoblarni o'qishga qiziqishi bilan yuzaga keladi. Ijtimoiy motivlar birinchi sinfga kelgan bolaning differensial bo'lmagan, umumiy tushunishdan o'qish va o'rganishning zarurligi sabablarini anglashda, “o'zi uchun” o'qish mazmunini anglab yetishda ijtimoiy motivlarni amaliy xarakter kasb etishiga sababchi bo'ladi. Motivlar asosida o'quvchining o'quv mustaqilligini shakllanishi rivojlantiruvchi ta'lim shartlariga bog'liqdir: – faoliyat maqsadi. Nima qilinayotganligi va nima uchun qilinayotgan bola uchun tushunarli bo'lishi kerak. – o'quvchi faoliyatida motivlar katta ahamiyatga ega. Motivlar qo'yilgan maqsadga erishish uchun harakat qilishga yo'naltiradi. – faoliyat mazmuni. Pedagog tomonidan beriladigan bilimlarni emas, balki o'quvchining o'zi tomonidan mustaqil izlaydigan va egallaydigan bilimlarni taqdim etish. Turli aqliy harakatlarni talab etuvchi topshiriqlar o'quvchilar bilimlarining rivojlanshiga olib keladi. – o'quvchi tomonidan amalga oshiriladigan faoliyat tarkibiga kiruvchi harakatlarning ahamiyati katta. Harakatlar turlicha bo'lishi mumkin. Oddiy harakatlar (qandaydir bir harakatlarni takrorlash), ijodiy harakatlar, amaliy va aqliy harakatlar. O'quvchi murakkab topshiriqni o'zi mustaqil rejalashtirib

bajarishi yoki pedagogning ko'rsatmasiga ko'ra bajarishi mumkin, bunda asosan, o'quvchidan mavzuni diqqat bilan eshitishni va uni aniq bajarishni talab etadi. Lekin murakkab topshiriqlarni mustaqil bajarish, undan mustaqil harakat qilishni, topshiriqni bajarishni yo'llari va uslublarini mustaqil topishni talab etadi. – barcha tashkiliy sharoitlar yaratilmasa har qanday faoliyatning rivojlantiruvchi imkoniyati yo'qoladi. – o'quvchining faoliyati rivojlantiruvchi xarakter kasb etishi uchun, u doimo murakkablashtirilib borilishi kerak. Faoliyat mazmuni va vazifalari asta-sekinlik bilan murakkablashib boradi, vazifalarning tezligi va sifatiga talab oshadi, vazifalarni bajarishda va yechimini topishda o'quvchilar mustaqilligiga asoslanilgan bo'lishi kerak. Shuning uchun uning faoliyat natijasi pedagog tomonidan nazorat qilinishi va baholanishi lozim. – o'quvchi o'z muvaffaqiyati va muvaffaqiyatsizliklarini bilishi (bizning fikrimizcha, nazorat va baholash yo'llari o'quvchilarning o'zlariga ham o'rgatib borilishi zarur). Har qanday sharoitda baho o'quvchini kelgusidagi murakkab va qiziqarli faoliyatga undovchi stimulyator vazifasini o'tashi lozim. Ko'rsatib o'tilganlar kichik maktab yoshdagi o'quvchilarning motivatsion sohasi o'zgarib, ularni, “o'quvchi mavqeini”ni egallashiga, ya'ni umumiy o'rta ta'lim maskaniga borishga bo'lgan intilishi, qondirilganidan so'ng, yangi munosabatlarning — o'quv motivlari va bir qancha murakkab shaklda bo'lgan ijtimoiy motivlarning yuzaga kelishidan dalolat beradi. Kichik maktab davrining oxirlariga kelib o'quvchilarda o'quv bilish motivlari, ya'ni faqat yangi bilimlarni va umumiy qonuniyatlarni emas, balki yangi bilimlarni topishning aynan biror-bir yo'llarini egallashga qiziqish shakllantirilgan bo'lishi lozim. Tadqiqotimizda ishtirok etgan kichik maktab yoshidagi o'quvchilar o'quv motivatsiyasi xususiyatlarini, ichki yoki tashqi motivatsiyaning ustunligini aniqlash uchun N. G. Luskanova tomonidan taklif etilgan so'rovnoma shaklidagi metodikadan foydalanish mumkin. Fanda o'quvchilar o'quv motivatsiyasi xususiyatlarini o'rganishga xizmat qiluvchi ko'pgina psixodiagnostik metodikalar ma'lum. Ammo ushbu metodika o'zining ixchamligi, undagi savollarda o'quvchi uchun odatiy bo'lgan hayotiy vaziyatlar aks etishi, javob variantlarining tayyor holda keltirilgani, uni ham individual, ham guruhviy qo'llash mumkinligi, olingan natijalarni qayta ishlash jarayonini qulaylashtiradi.

Bola o'qituvchining ba'zi bolalarga nisbatan munosabatini juda sezgir: agar u o'qituvchining "sevimgilari" borligini sezsa, demak uning halosi yo'q qilinadi. Dastlab, bolalar o'qituvchining ko'rsatmalariga aniq amal qilishadi; agar o'qituvchi qoidaga sodiqlikka yo'l qo'ysa, unda qoida ichkaridan yo'q qilinadi. Bola boshqa bola bilan ushbu bolaning o'qituvchi tomonidan joriy qilingan standartga qanday aloqasi borligi bilan munosabatda bo'lishni boshlaydi. Shuning uchun, quyi sinflarda yashirin narsalar juda ko'p. Rivojlanishning yangi ijtimoiy holati boladan alohida faoliyatni talab qiladi - tarbiyaviy. Bola maktabga kelganida o'quv faoliyati kabi hali mavjud emas va u shaklda shakllanishi kerak o'rganish qobiliyatlari. Bu aniq boshlang'ich maktab

yoshidagi o'ziga xos vazifadir. Ushbu shakllanish yo'lida duch kelgan asosiy qiyinchilik shundaki bolaning maktabga kelishi motivi uning maktabda bajarishi kerak bo'lgan faoliyat mazmuni bilan bog'liq emas. U ijtimoiy ahamiyatga ega va ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan faoliyatni amalga oshirishni xohlaydi va maktabda bilim motivatsiyasi zarur. O'qitishning o'ziga xos xususiyati topshiriqda ilmiy bilim.[1] Tarkibning asosiy qismi o'quv faoliyati ilmiy tushunchalarni, qonuniyatlarni, amaliy muammolarni hal qilishning umumiy usullarini tuzish. Shuning uchun ham ta'lim faoliyatini shakllantirish va amalga oshirish uchun sharoit yaratiladi faqat maktabda, va boshqa faoliyat turlarida bilimlarni o'zlashtirish vazifasini bajaradi kundalik tushunchalar ko'rinishidagi yon mahsulot. Masalan, o'yinda bola qandaydir rolni yaxshiroq bajarishga intiladi va uni amalga oshirish qoidalarini o'zlashtirish faqat asosiy istak bilan birga keladi. Va faqat ta'lim faoliyatida, assimilyatsiya ilmiy bilim va ko'nikmalar, ko'nikmalar kabi ishlaydi faoliyatning asosiy maqsadi va asosiy natijasi. Bola o'qituvchi rahbarligida ilmiy tushunchalar bilan ishlay boshlaydi.

Ta'lim faoliyati maktabda o'qitishning barcha yillari davomida amalga oshiriladi, ammo hozirgina u shakllanib, shakllanayotgan paytda u etakchilik qilmoqda.

Har qanday faoliyat o'z predmeti bilan tavsiflanadi. Ko'rinib turibdiki, o'quv faoliyati predmeti - bu alohida fanlarga ajratilgan bilimlarning umumlashtirilgan tajribasi. Ammo bola qanday narsalarni o'zgartirmoqda? Ta'lim faoliyatining paradoksi shundaki, bilimlarni o'zlashtirganda, bolaning o'zi bu bilimlarda hech narsani o'zgartirmaydi. O'zgarishlar mavzusi bolaning o'zi ushbu faoliyatni amalga oshiruvchi sub'ekt sifatida. Birinchi marta o'zi uchun mavzu o'zini o'zi o'zgartiradigan kabi ko'rinadi.[2]

Ta'lim faoliyatibu faoliyat bolani o'ziga qaratadi, aks ettirishni talab qiladi, "men nima edim" va "men nima bo'ldim" degan baho. O'zining o'zgarishi, o'zini aks ettirish jarayoni sub'ekt uchun yangisi sifatida ajralib turadi mavzu. Shuning uchun har qanday ta'lim faoliyati shu bilan boshlanadi bola baholanmoqda. Taniqli belgi - bu bolada sodir bo'layotgan o'zgarishlarni baholash shakli.

Bolaning aqliy jarayonlari va xatti-harakatlarini boshqarishni o'rgangan taqdirdagina, ta'lim faoliyatini amalga oshirish mumkin. Bu sizning bevosita "xohishingizni" talab qilinadigan o'qituvchiga bo'ysundirishga imkon beradi va maktab intizomi "kerak" ga o'z hissasini qo'shadi o'zboshimchalikaqliy jarayonlarning maxsus, yangi sifati sifatida. U o'zini ongli ravishda maqsadga muvofiq maqsadlarni belgilash va ularga erishish vositalarini ataylab izlash va topish, qiyinchiliklar va to'siqlarni engish qobiliyatida namoyon bo'ladi.

Nazorat va o'zini nazorat qilish zarurati, og'zaki hisobotlar va baholash talablari shakllanadi kichik maktab o'quvchilari qobiliyati rejalashtirish va davomida o'zingiz uchun harakatlarni amalga oshirish ichki reja. Fikrlash modellari va ularni shakllantirishga bo'lgan mustaqil urinishlar orasidagi farqni ajratish zarurati kichik

maktab o'quvchisida o'z fikrlari va harakatlarini tashqaridan ko'rib chiqish va baholash qobiliyatini shakllantirishni nazarda tutadi. Ushbu ko'nikma qalbida joylashgan aks ettirishlarsizning hukmlaringiz va harakatlaringizni faoliyatning kontseptsiyasi va shartlariga muvofiqligi nuqtai nazaridan oqilona va ob'ektiv tahlil qilishga imkon beradigan muhim sifat sifatida.

O'zboshimchalik, ichki harakatlar rejasi va aks ettirish- boshlang'ich maktab yoshidagi asosiy neoplazmalar. Bundan tashqari, o'quv faoliyatini o'zlashtirish doirasida barcha aqliy jarayonlar qayta tiklanadi va takomillashtiriladi.

Ta'lim faoliyati- Bu boshlang'ich sinf o'quvchisining tuzilish jihatidan murakkab individual faoliyatining o'ziga xos shakli. Ushbu tuzilishda quyidagilar mavjud:

- 1) o'quv vaziyatlari (yoki vazifalar) - talaba nimani o'zlashtirishi kerak;
- 2) ta'lim faoliyati - o'quv materialini talaba tomonidan o'zlashtirishi uchun zarur bo'lgan o'zgarishlar; bu talaba o'zi o'rganayotgan mavzuning xususiyatlarini kashf qilish uchun nima qilishi kerak;
- 3) o'zini o'zi boshqarish harakatlari - bu talaba modelga mos keladigan harakatni to'g'ri bajaradimi-yo'qligidan dalolat beradi;
- 4) harakatlar o'z-o'zini hurmat- talabaning natijaga erishganligini yoki yo'qligini aniqlash.

O'quv vaziyatlari ba'zi xususiyatlari bilan tavsiflanadi: 1) ularda bola o'rganadi umumiy yo'llartushunchalarning xususiyatlarini ta'kidlash yoki aniq amaliy muammolarning ma'lum bir sinfini hal qilish (kontseptsiyaning xususiyatlarini ta'kidlash ham muayyan muammolarni hal qilishning maxsus turi sifatida ishlaydi) 2) ushbu usullarning namunalarini ko'paytirish quyidagicha ishlaydi asosiy maqsadtarbiyaviy ishlar. Ta'lim vazifasini aniq amaliy vazifadan ajratish kerak. Masalan, bolani she'rni o'rganish va she'rni yodlashni o'rganishga chaqirish mumkin. Birinchisi aniq amaliy, ulardan bolaning maktabgacha tajribasida ko'p, ikkinchisi aslida tarbiyaviy, chunki u o'zlashtirilgan shunga o'xshash muammolarning butun sinfini hal qilish usuli.[3]

Ta'lim sharoitida bolalarning ishi har xil harakatlar turlaridan iborat. Ular orasida alohida o'rin egallaydi ta'lim faoliyati, bu vositalar yordamida bolalar muammolarni hal qilishning umumiy usullari va ularni qo'llash shartlarini aniqlashning umumiy usullari namunalarini ko'paytiradilar va o'rganadilar. Ushbu harakatlar ob'ektiv va ruhiy tekislikda ham amalga oshirilishi mumkin. Ularning tarkibi heterojen: ba'zi ta'lim harakatlari har qanday o'quv materialini assimilyatsiya qilish uchun, boshqalari ma'lum bir o'quv materialida ishlash uchun, boshqalari esa faqat individual namunalarini ko'paytirish uchun xarakterlidir.

Pedagog olimlar tomonidan olib borilgan qator didaktik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ta'lim jarayoni samaradorligini oshiradigan o'qitish omillari ichida o'quv-biluv faoliyatiga motivlashtirish omili birinchi o'rinda turar ekan, ya'ni ta'lim

samaradorligi 92% o'quv-biluv faoliyatini motivlashtirishga bog'liq ekan. Inson tabiatini ozgina bo'lsada tushunadigan kishi buning bejiz emasligini e'tirof etadi. Motivlar didaktik jarayonning asosiy harakatlantiruvchi kuchidir. Harakatlantiruvchi motivlarni o'rganish, to'g'ri qo'llash va uni to'g'ri yo'naltira olish pedagogik faoliyat mazmunining asosiy mohiyatini belgilaydi. Motivlashtirish - (lotincha moveo - harakatlantiraman, siljitaman degan ma'nolarni anglatadi) bu o'quvchilarni samarali o'quv-biluv faoliyatiga, o'quv materiali mazmunini faol o'zlashtirishga yo'naltiradigan jarayonlar, metodlar, vositalarning umumiy nomidir. Obrazli qilib aytganda, motivlashtirish tizimlarini o'qituvchi ham, o'quvchilar ham o'z qo'llarida tutib turadilar. O'qitish faoliyati nuqtai nazaridan qarasa, ta'limni motivlashtirish, o'qish faoliyati nuqtai nazaridan qarasa, o'quv-biluv faoliyatini motivlashtirish haqida gapirish mumkin. Motivlashtirish shaxsning ruhiy holati va munosabatlarining o'zgarish jarayoni sifatida motivlarga asoslanadi. Motiv deganda shaxsni u yoki bu xattiharakatni amalga oshirishga majbur qiladigan muayyan sabab, turtki tushuniladi. Shuningdek, motiv deganda o'quvchining o'z faoliyati predmetiga munosabatini ham tushunish mumkin. Motivlar ehtiyoj va qiziqishlar, intilish va hissiyotlar, tayanch tushuncha va ideallar shaklida amal qilishi mumkin. Shuning uchun ham motivlar juda murakkab tuzilma bo'lib, alternativlar, tanlov va qarorlar tahlil qilinadigan, baholanadigan dinamik tizimdir. Motivlashtirishni o'rganish didaktika va pedagogik psixologiyaning markaziy muammolaridan biri bo'lib hisoblanadi. Bu borada muayyan yutuqlar qo'lga kiritilgan, ammo muammoning to'la yechimiga hali erishilgani yo'q. Motivlarning o'zgaruvchanligi, harakatchanligi, xilma-xilligi tufayli ularni muayyan tarkibiy tuzilmasini belgilash, boshqarishning aniq usul va vositalarini belgilash qiyin bo'lib hisoblanadi.

Ta'lim tizimida mavjud bo'lgan motivlarni turli mezonlarga ko'ra tasnif etish mumkin. Turiga ko'ra ijtimoiy va biluv motivlari farqlanadi. Darajasiga ko'ra esa motivlar quyidagilarga bo'linadi:

- Keng ijtimoiy motivlar (burch, mas'uliyat, o'qishning ijtimoiy ahamiyatini tushunish). Eng avvalo, bu shaxsning o'qish orqali o'zining jamiyatdagi ijtimoiy mavqeini tasdiqlashi bilan belgilanadi.

- Tor ijtimoiy (yoki pozisiyali) motivlar (kelajakda muayyan kasb-korni egallashga, atrofdagilarning e'tiboriga tushishga, o'z mehnatiga yarasha munosib taqdirlanishga bo'lgan intilish).

- Ijtimoiy hamkorlik motivlari (atrofdagilar bilan turli ko'rinishdagi o'zaro hamkorlik qilishga, sinf jamoasi orasida o'z pozisiyasi va o'rinini belgilashga intilish).

- Keng biluv motivlari. Erudisiyaga ko'ra yo'nalish olish, ta'lim jarayoni va uning natijalaridan qoniqish hissi bilan belgilanadi. Kishining o'quv-biluv faoliyati uning hayot faoliyatida yetakchi o'rin egallaydi.

- O'quv-biluv motivlari (bilimlarni egallash usullari, muayyan o'quv predmetlarini o'zlashtirishga yo'nalganlik).[4]

- Mustaqil ta'lim motivlari (qo'shimcha bilimlarni egallashga yo'nalganlik). Amaliy pedagogikada bu motivlar yo'nalishi va mazmuniga ko'ra alohida guruhlariga birlashtiriladi:

- 1) ijtimoiy (ijtimoiy qimmatga ega) motivlar;
- 2) biluv motivlari;
- 3) kasbiy ahamiyatga molik motivlar;
- 4) estetik motivlar;
- 5) kommunikativ;
- 6) mavqe-pozitsiyali motivlar;
- 7) tarixiy-an'anaviy motivlar;
- 8) utilitar-amaliy motivlar.[5]

Xulosa:

Aniqlanishicha: a) jamiyat taraqqiyotining turli bosqichlarida o'quvchilar o'quv motivlarining u yoki bu gurhlari yetakchilik qiladi; b) motivlarning guruhlari o'zaro dinamik bog'liq holda muayyan shart-sharoitlarga ko'ra amal qiladi. Ana shu bog'lanishga ko'ra o'qishning (o'quv-biluv faoliyatining) harakatlantiruvchi kuchi degan tushuncha paydo bo'ladiki, uning xarakteri, yo'nalganligi va ko'lami motivlarning mujassam ta'siriga ko'ra belgilanadi. Turli xildagi motivlar didaktik jarayonlarning kechishi va natijalariga turlicha ta'sir ko'satadi. Masalan, keng biluv motivlari ko'proq ta'lim mazmunini qamrab olishga intilishda namoyon bo'ladi, amm shunga qaramay bu motivlar o'quv-biluv motivlariga nisbatan kuchsiz bo'ladi. Chunki o'quv-biluv motivlari tor sohada mustaqil faoliyat yuritishga stimullashtiruvchi eng yaxshi vosita bo'lib hisoblanadi. Raqobatchilik muhitida esa ko'proq utilitar-amaliy motivlar hukmronlik qiladi. Shu nuqtai nazardan qaraganda maktab o'quvchilari motivlarini maqsadga yo'naltirilgan xatti-harakatlar asosida yotuvchi - qo'zg'otuvchi hamda umumahamiyatga molik bo'lgan qadriyatlarni shaxsiy qadriyatlar darajasiga olib chiqadigan mohiyat kasb etuvchi motivlar singari turlarga ajratish mumkin. Bunday metodikadan amaliyotda foydalanuvchi mutaxassislarining ko'rsatishicha, o'rtacha o'quv motivatsiyasiga mos ko'rsatkichlar odatda tashqi motivatsiyadan darak bersa, o'rtachadan yuqori motivatsiya, tashqi talab va me'yorlardan nisbiy mustaqillik, ya'ni ichki motivlarga ko'proq tayanishni ko'rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Матюхина М. В. Мотивация учения младших школьников. — М.: Педагогика, 2014.[1]
2. Овчарова Р. В. Практическая психология в начальной школе. — М.: ТЦ Сфера, 2018[2]
3. G'oziyev, E. (2010). Umumiy psixologiya. Yangi asr avlodi.[3]
4. Davletshin, M. (2002). Umumiy psixologiya. TDPU.[4]
5. www.ziyounet.uz[5]